

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ · УРОК 13



Радянський Союз в 20-х – 30-х рр.

Міні-презентація · матеріал уроку без тестів

Матеріал уроку

Урок 13. Радянський Союз у 20-х–30-х
рр.

Головна думка

СРСР формально будувався як федерація республік, але фактично перетворився на жорстко централізовану партійно-державну систему. НЕП тимчасово поєднав державний контроль із ринковими елементами. Наприкінці 1920-х років сталінське керівництво перейшло до форсованої індустріалізації, насильницької колективізації та масового терору.

Після уроку учні мають уміти

пояснювати утворення СРСР і

сутність НЕПу; характеризувати радянську модель тоталітаризму;

аналізувати індустріалізацію й колективізацію; визначати

наслідки Голодомору і Великого терору.

Джерельна основа

І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 14, с. 90–97.

1. Утворення СРСР

До 1922 р. більшовики встановили контроль над значною частиною території колишньої Російської імперії. Постало питання про форму об'єднання радянських республік.

Проект / підхід Сутність

«Автономізація» Й. Включення інших радянських республік до Росії на Сталіна правах автономій.

Федеративний підхід В. Формально рівноправний союз республік у новій Леніна союзній державі.

Інші пропозиції У дискусії згадувався й конфедеративний підхід грузинських більшовиків.

Дата Подія

29 грудня 1922 Конференція повноважних делегацій схвалила документи про утворення Союзу.

30 грудня 1922 I Всесоюзний з'їзд Рад проголосив створення СРСР.

1924 Прийнята союзна Конституція.

Поняття. Федерація — союзна держава, частини якої мають визначені законом повноваження. Конфедерація — союз самостійних держав для спільного виконання певних завдань. Автономія — обмежене самоврядування частини держави.

Підручник наголошує: попри формальні права союзних республік,

реальна влада концентрувалася в загальносоюзному партійному центрі.

Всесвітня історія · урок 13

2. Криза «воєнного комунізму» і перехід до НЕПу

Після громадянської війни промисловість і транспорт були зруйновані, село виснажене реквізиціями. У 1921–1923 рр. голод охопив Україну, Поволжя, Урал, Казахстан і Західний Сибір: за даними підручника, голодували близько 30 млн осіб, понад 3 млн померли.

- Селянські повстання, зокрема Тамбовське.
- Повстання моряків у Кронштадті.
- Господарський колапс і падіння підтримки більшовицької влади.

У березні 1921 р. X з'їзд РКП(б) вирішив перейти до нової економічної політики.

3. Основні риси НЕПу

Сфера Зміна

Село Продрозкладку замінили натуральним податком;
дозволили оренду землі, найману працю та кооперацію.
Промисловість Денаціоналізація частини дрібних і середніх підприємств;
великі підприємства об'єднували в трести й переводили
на господарський розрахунок.
Приватний Дозволено оренду, концесії, приватну торгівлю.
сектор
Праця Скасування загальної трудової повинності; перехід до
грошової оплати.
Гроші Грошова реформа, запровадження червінця.
Політика Однопартійна диктатура й репресії не скасовувалися.

Суперечність НЕПу. В економіці частково відновили ринкові
відносини, але в політичній сфері зберігалася монополія
більшовицької партії. Саме ця суперечність робила НЕП нестійким
у межах радянської диктатури.

4. Формування радянської тоталітарної моделі

Сфера Риси

Політика Однопартійність, зрощення партії й держави, усунення опозиції, культ керівника, розгалужений каральний апарат.

Економіка Переважна державна власність, централізоване планування, примусова праця, мілітаризація, ізоляція від світового ринку.

Духовне життя Контроль освіти, культури, преси, науки; ідеологічна монополія.

- 1922 р. Судовий процес над есерами; примусове вислання частини інтелектуалів, серед яких М. Бердяєв, П. Сорокін, С. Франк.
- Табірна система. Табори примусової праці існували від початку 1920-х; Соловецький табір став одним із важливих осередків майбутньої системи ГУЛАГ.
- 1936 р. У табірній системі, за даними джерела, перебувало близько 1,296 млн осіб.

5. Боротьба за владу після смерті Леніна

В. Ленін помер 21 січня 1924 р. Й. Сталін із 1922 р. займав посаду генерального секретаря партії й поступово використав кадровий контроль для усунення суперників.

Основний суперник /

Період Результат

група

1923–1924 Лев Троцький Політичне послаблення і відсторонення.

1925–1927 Г. Зінов'єв, Л. Розгром «об'єднаної опозиції».

Каменєв, Л. Троцький

1928–1929 М. Бухарін, О. Риков, Усунення «правого ухилу».

М. Томський

1929 Й. Сталін Остаточне утвердження особистого
лідерства й курс на «революцію згори».

6. Форсована індустріалізація

Перший п'ятирічний план охоплював 1928–1932 рр., другий — 1933–1937 рр. Джерело наголошує: офіційні заяви про «дострокове виконання» першої п'ятирічки не означали реального виконання всіх запланованих показників.

Мета / метод Зміст

Пріоритет Важка промисловість, енергетика, машинобудування, оборонні галузі.

Символ Будівництво Дніпрогесу та інших великих промислових об'єктів.

Фінансування Низький рівень споживання, податки, примусові позики, інфляція, вилучення ресурсів із села.

Праця Пропаганда ударництва і стаханівського руху, використання праці в'язнів.

Результат Створено нові галузі; СРСР вийшов на друге місце у світі за обсягом промислового виробництва після США.

7. Насильницька колективізація

XV з'їзд ВКП(б) у грудні 1927 р. проголосив курс на колективізацію.

Хлібозаготівельна криза 1928 р. стала приводом до посилення примусових заходів.

Елемент Прояв

Колгоспи Примусове об'єднання землі, реманенту й худоби селян у колективні господарства.

Хлібозаготівлі Обов'язкові поставки державі за низькими цінами.

«Розкуркулення» Конфіскація майна, виселення й депортації селян, оголошених «куркулями».

Масштаб вилучень У джерелі вказано, що держава могла вилучати 60–70 % зерна.

Завершення Наприкінці 1933 р. колективізовано близько 65 % господарств; до 1937 р. — понад 90 %.

8. Голодомор 1932–1933 рр.

Позиція підручника. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні подано як штучно створений голод і геноцид українського селянства. У 1931–1932 рр., попри голод, із СРСР було вивезено за кордон близько 70 млн пудів зерна.

Голод охопив також інші регіони СРСР, зокрема Казахстан. В Україні масова смертність поєднувалася з репресивними хлібозаготівлями, обмеженням пересування й покараннями за спроби зберегти продовольство.

9. Командна система і Великий терор

- 1932 р. Запровадження паспортної системи та прописки.

Значна частина селян паспортів не отримувала, що прив'язувало їх до колгоспів.

- Трудові книжки. Посилення адміністративного контролю над працівниками.
- 1928 р. «Шахтинська справа» стала одним із перших великих показових процесів проти «шкідників».
- 1 грудня 1934 р. Убивство С. Кірова використано як привід для нової хвилі репресій.
- 1937–1938 рр. «Великий терор»: масові арешти, вироки й розстріли. За наведеними в підручнику даними, в Україні було засуджено 198 918 осіб, приблизно дві третини — до розстрілу.

10. Хронологія

Дата Подія

Березень 1921 Перехід до НЕПу.

30 грудня 1922 Утворення СРСР.

21 січня 1924 Смерть В. Леніна.

1928–1932 Перша п'ятирічка.

1929 Остаточне утвердження Сталіна як одноосібного лідера.

1929–1930-ті Форсована колективізація та «розкуркулення».

1932–1933 Голодомор в Україні.

1933–1937 Друга п'ятирічка.

1937–1938 Великий терор.

11. Запитання для закріплення

1. Як і коли було створено СРСР? Чому його федеративність

значною мірою була формальною? (§14, с. 90–91)

2. Які головні елементи НЕПу і чим він відрізнявся від «воєнного

комунізму»? (§14, с. 91–92)

3. Назвіть політичні, економічні та духовні риси радянської

тоталітарної моделі. (§14, с. 92–93)

4. Як Сталін усунув головних внутрішньопартійних суперників? (§14,

с. 93–94)

5. Які цілі та методи мала форсована індустріалізація? (§14, с. 94–95)

6. Як відбувалася насильницька колективізація? (§14, с. 95–96)

7. Як підручник визначає характер Голодомору 1932–1933 рр.? (§14,

с. 96)

8. Що таке Великий терор і якими були його масштаби в Україні за

наведеними даними? (§14, с. 96–97)